

Te take o toku kupu penei, he mea e tika ai nga Tiati kaore e mohio ki te reo Maori ko te whiwhi ki te whakamaoritanga tika, me te maha o oku kitenga i nga whakamaoritanga he rawa me te tino ahua rori rori o etahi kaiwhakamaori. I runga i tenei huarahi, kia pai hoki te whiriwhiri i nga Ateha whai matauranga, kua nga mea kuare e tukua kia mahi i taua tikanga. Kua e waiho ko te ingoa rangatira anake hei take e tu ai te tahi tangata hei Ateha. Ko ia hoki te hoa mahi mo te Tiati hei tohutohu ki aia i runga i nga ritenga Maori. Mehemea ka tu he Tiati, he Ateha pono, tika, tona mutunga iho he whakakore i nga tini whakawa tuarua e hua ana inua tae mai ki tenei wa, mau ana te wehi.

Na mo te take tuarua inaianei—ara mo te whakahaere tika mo nga whenua Maori—ki au ko te mea tino tainaha tenei. Mehemea e kite ana e tatou tenei tikanga e rite tonu ana te Maori ki te Pakeha, heoi ka mama noa iho te whakahaere, ara me unu i nga here me tuku kia puare noa atu te hoko me te whakahaere i a ratou whenua, kia kotahi te kaupapa hei tunga mo nga Maori me nga Pakeha. Otira mehemea ka ata maharatia te ora mo te Maori apiti atu ki te painga mo te koroni katoa, heoi ka nui haere tenei take, me te pakeke haere hoki. Kua maha hoki nga whakahaerenga o tenei mea a he kurakuraku noa iho te mutunga na reira ka ahua tapepa ahau ki te tohutohu mo tenei take nunui.

I te tuatahi me haere oku tohu tohu i runga i te mahara, e kore te koroni e whakaae kia whai mana nga Maori ki te hoko ki te whakahaere i o ratou whenua, erangi ka pupuri tonu te Karauna ki aia anake tenei mana. Ko tenei mana tonu i whakahaerea nei i runga i nga Maori, pa ana he mate ki a ratou. Otia mehemea ka waiho taua mana ki te Karanua anake i raro i etahi ritenga tera ahau e tautoko ma te Karauna anake e hoko a ratou whenua. A i mua atu o te mananga o tetahi ture pera e tono ana ahau kia mahia tetahi ture pai hei whakahaere i nga whenua a te iwi Maori, e tuku atu ana i nga tino mana me nga painga me nga whai taketanga katoa a o ratou tupuna kia ratou, me te hoatu ano i nga koha kia ratou e tika ana hei painga ma ratou tahi ko te koroni. I raro i tenei ka tiakina ratou me te kore kaore e waiho ratou hei arai i nga tika mo te koroni. Na reira ka taea tenei te whakarite, ara me penei, me waiho ko nga hokonga whenua, me hoko ki te Karauna anake, kua ki nga tangata rawaho.

I te mea kua tino kitea te whai taketanga o tetahi poraka whenua pera me taku i whakaatu ai i te tuatahi ake nei, a ka hiahia nga tangata whai take te nuinga ranei o ratou ki te hoko atu i taua wahi, mehemea ko te Kawanatanga ranei e mea ana ki te hoko, heoi me whai whakaatu nga tangata whai paanga ki tetahi Komihana kua whakaturia, a me whakaatu atu ki nga tangata whai paanga katoa e tohu tohu ana kei te whakaarohia kia hokoa taua wahi, me te whakaatu i te wa me te wahi e tu ai te huihui kia korero i nga hiahia kia riihitia kia hokona ranei me te whakariterite hoki i nga tikanga katoa o taua mea, me te rahi o te wahi kia tukua, me te wahi ka puritia hei rahui mo nga tangata whai paanga. Erangi kia motuhake rawa he tikanga mo te tangata mo nga tangata ranei kaore e pai kia uru ki taua whakahaere, a me wehea atu a ratou hea. E kore hoki e pai kia waiho ko te nuinga hei whakawiri i te hunga tokoiti. Heoi ko te toenga o taua poraka me hoko ki te Karauna i runga i te utu kua whakaritea. A i te mea ka ara he tautohetohe mo te utu, me pare atu ki nga kaiwhiriwhiri e rua, ma nga Maori tetahi ma te Kawanatanga tetahi e whakatu, a mehemea ka raruraru, heoi me pooti, a ki te mea ka raruraru tonu me whakatu ko tetahi tangata motuhake hei whakaoti. Ko te utu ka whakataua i reira ka kiia koina te utu tuturu. I te mea kua oti katoa nga mea te whakarite, me tuku atu nga pukapuka whakaatu nga ritenga ki te Komihana me te rarangi ingoa o te hunga kua whakaae. Ma reira me whakarite e te Komihana tetahi ra hei huihuinga kia whakapumautia nga whakahaere kua oti te mahi i te tuatahi. Ka ahei te kawatu i tetahi tangata whai paanga ki te haina i te tiiti. Ko nga utu o taua riihi taua hoko ranei me whakaputa e tetahi apiha whai mana o te Kawanatanga ki te hunga whai paanga ki ia tangata ranei o ratou.

Ko te whakahaere mo nga riihi me pera tonu me te ritenga mo nga hoko, kotahi te wahi rereke, me puare te riihi a nga Maori ki nga Pakeha katoa mehemea e pirangi ana ratou kia peratia.

Ko nga whakahaere e korerotia i runga ake nei e pa ana ki nga poraka e whakaae ana te katoa te nuinga ranei o nga tangata whai paanga ki te hoko ki te riihi ranei, erangi e kore tenei ritenga e arai te hiahia o tetahi tangata kotahi ki te hoko ki te riihi i tona hea i tetahi wa i waho atu o te whakahaere o te nuinga. Ko tenei whakahaere e tino marama ana e tino pai ana, e tuku whakaatu ana ki te hunga whai take e ngaro ana kia huihui mai ki te korerorero ki te whakariterite, e kore e kiia he mahi raweke tenei, a i te mea ka ara he tautohetohe, ma nga kaiwhiriwhiri te whakatau tuturu. Ka taea te wehe atu nga whai paanga o te hunga whakahe. Ma te hunga kotahi e whakamana te tiiti, he whakarite kau tenei i te mea kua tuturu nga tikanga katoa e nga tangata whai take e noho topu ana, e o ratou kaiwhiriwhiri ranei. Ma te Kooti e whakamana aua whakahaere inahoki he ngawari he marama, e kore e taea te whakahe.

Mo runga mo nga utu nga ruri tuatahi nga ruri ranei e hiahiatia ana e nga tangata whai paanga me nga utu a nga kaiwhakahaere me era atu—ma te hunga whai paanga e utu katoa, me utu ki te moni ki te whenua ranei. Erangi ko nga ruri wehewehe e mahia ana i muri o te riihitanga—me nga reiti o nga rori poari, kua enei e tau ki runga ki te hunga whai paanga i te mea e noho ana he kai riihi ki runga ki te whenua. Kua nga tangata whai take e tonoa kia utu mo nga rori me nga piriti me nga mahi nunui mehemea kaore e mahia ana enei mea i raro i te mana o nga Rori Poari.

Kia kotahi te Komihana mo ia takiwa, mana e whakamana nga ritenga whakahaere kua whakaetia; me te whakatu kooti puare ki te katoa kooti uiui me te whakamana i nga i nga tukunga, kia pera me te whakahaere a te Komihana Arai Hoko Tahae. Erangi kua taua apiha e mahi i nga mahi a te Kawanatanga mo te hoko mo te riihi ranei i nga whenua Maori.

E tino whakahe ana ahau ki nga Komiti. Ka riro aua Komiti hei mokaikai mo nga tangata whai matauranga, he tangata pono tangata pewhea ranei. Ka waiho ranei aua Komiti hei arai i nga mahi i runga i ta ratou pohehe kore mohiotanga. I runga i enei ahua e rua he mate anake ka pa ki te hunga whai take. E tino kaha ana toku whakaaro tera nga Komiti me nga Komihana e heke haere hei ropu tahae mahi kino whakawiri tangata me te whakapau kino i nga moni o te koroni.